

**Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών**

**Δ.Π.Μ.Σ. "Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου": Κατεύθυνση Β –
"Πολεοδομία – Χωροταξία"**

**Μάθημα: Χωρικές, Οικονομικές, Κοινωνικές και Πολιτισμικές Διαστάσεις της
Ανάπτυξης και του Σχεδιασμού**

Συντονίστρια: Ελίζα Παναγιωτάτου, Ομότιμη Καθηγήτρια

**Τίτλος Εργασίας: Προσπάθεια Ερμηνείας της Διαδρομής της Υποβάθμισης & των
Μετασχηματισμών των "παραδοσιακών" παραγωγικών κλάδων, Η συνοικία του
Αγίου Διονυσίου στον Πειραιά**

Όνοματεπώνυμο Φοιτητή: Παναγιώτης – Τσαμπίκος Κολιώτσης

ΑΘΗΝΑ 2018

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Αντί Προλόγου	3
1. Η βιομηχανική εξέλιξη του Πειραιά	4
1.1. Η άνοδος του βιομηχανικού και βιοτεχνικού κλάδου (Εκβιομηχάνιση).....	4
1.2. Η αναπόφευκτη πτώση του βιομηχανικού και βιοτεχνικού κλάδου (Αποβιομηχάνιση)	5
1.3. Η Εικόνα του Δήμου Πειραιά, Σήμερα	7
2. Η συνοικία του Αγίου Διονυσίου στον Πειραιά.....	8
2.1. Η Εικόνα της Συνοικίας του Αγίου Διονυσίου, Σήμερα.....	9
3. Ερωτήματα και Ζητήματα για περαιτέρω Έρευνα.....	10
4. Απολογισμός – Προβληματισμοί	12
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	14

Αντί Προλόγου

Όπως και στο προηγούμενο εξάμηνο, το ερευνητικό μου ενδιαφέρον επικεντρώνεται στα στάδια της υποβάθμισης. Μέσω μιας διαδρομής υποβάθμισης, σε αρκετές περιπτώσεις, ολόκληρες περιοχές, οι οποίες αποτελούσαν ορόσημο για την ευρύτερη, χαρακτηρίζονται από απαξίωση και εγκατάλειψη. Ουσιαστικά πρόκειται για έναν κύκλο, διαφορετικών εντάσεων και τάσεων, ως ένα συνεχώς κινούμενο "πλέγμα" πάνω από τις πόλεις. Σταθερό, βέβαια, όμως ως προς τις πρακτικές και την μετέπειτα, όποια αναγκαιότητα της λεγόμενης αστικής ή βιώσιμης αναζωογόνησης.

Αρχική θέση εργασίας αποτελεί το γεγονός ότι η εξέλιξη της παραγωγικής βάσης, ο εκσυγχρονισμός των διαδικασιών παραγωγής καθώς οι διαφοροποιήσεις των δικτύων παραγωγής, όχι μόνο δεν "αναπτύσσονται" ομοιόμορφα στον χώρο αλλά οι χωρικές αλλαγές, λειτουργούν σε αρκετές των περιπτώσεων, ως τροχοπέδη και εις βάρος, όσων έπονται της εν λόγω εξέλιξης.

Πιο συγκεκριμένα, από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, ο Πειραιάς αποτελούσε μια καθαρά βιομηχανική περιοχή. Σταδιακά η πόλη του Πειραιά και το λιμάνι εξαπλώνονται προς την Δραπετσώνα και το Περαμα, με την παράλληλη ραγδαία αύξηση του αριθμού των εργοστασίων και βιοτεχνιών που δραστηριοποιούνται, κυρίως, στον ναυπηγοεπισκευαστικό κλάδο. Σταδιακά, από τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, έγινε το κέντρο της μεγαλύτερης βιομηχανικής ζώνης στην Ελλάδα με πλήθος από εργοστάσια, συνεργεία, μηχανουργεία, λαμαρινάδικα κ.α.

Σήμερα, ένα πολύ μικρό ποσοστό των παλιών βιοτεχνιών υφίσταται εν λειτουργία, ενώ άλλες υπολειπούνται και οι περισσότερες έχουν κλείσει, αφήνοντας ολόκληρες οδούς έρειμες, από την πάλαι ποτέ ζωντανία και καθημερινότητα. Το βιομηχανικό και βιοτεχνικό παρελθόν της περιοχής έκδηλο και συνυφασμένο με τις οδούς της περιοχής, παρά μόνο ως εντύπωση και ιστορικό ανάγνωσμα.

Στο σημείο αυτό, και βάσει των άνωθεν, βασικό ερώτημα και σκέψη αποτελεί το πως η αλλαγή του παραγωγικού μοντέλου μιας περιοχής, συνδέεται άμεσα με την επερχόμενη υποβάθμισή της, όπως για παράδειγμα οι κοινωνικο-οικονομικοί και χωρικοί μετασχηματισμοί και πως αυτοί επιδρούν (οι μικροί επιχειρηματίες, οι οποίοι άντεξαν, θα κλείσουν ή η ίδια νέα περιοχή θα τους "διώξει");).

1. Η βιομηχανική εξέλιξη του Πειραιά

Η σημερινή εικόνα του Πειραιά είναι αποτέλεσμα διαφόρων οικονομικών, πολιτικών και κοινωνικών συγκυριών κατά τις τελευταίες - αρκετές - δεκαετίες. Σήμερα, ο δήμος του Πειραιά αποτελεί ένα κέντρο με χαρακτηριστικά μητροπολιτικής εμβέλειας, το δεύτερο μετά της Αθήνας, καθώς αποτελεί μια πύλη και ένα πεδίο συναλλαγών και εμπορίου, κυρίως λόγω και του λιμανιού. Το λιμάνι του Πειραιά, αποτελούσε και αποτελεί το συγκριτικό πλεονέκτημα και ταυτόχρονα το βασικό πεδίο ανάπτυξης της ευρύτερης περιοχής.

1.1. Η άνοδος του βιομηχανικού και βιοτεχνικού κλάδου (Εκβιομηχάνιση)

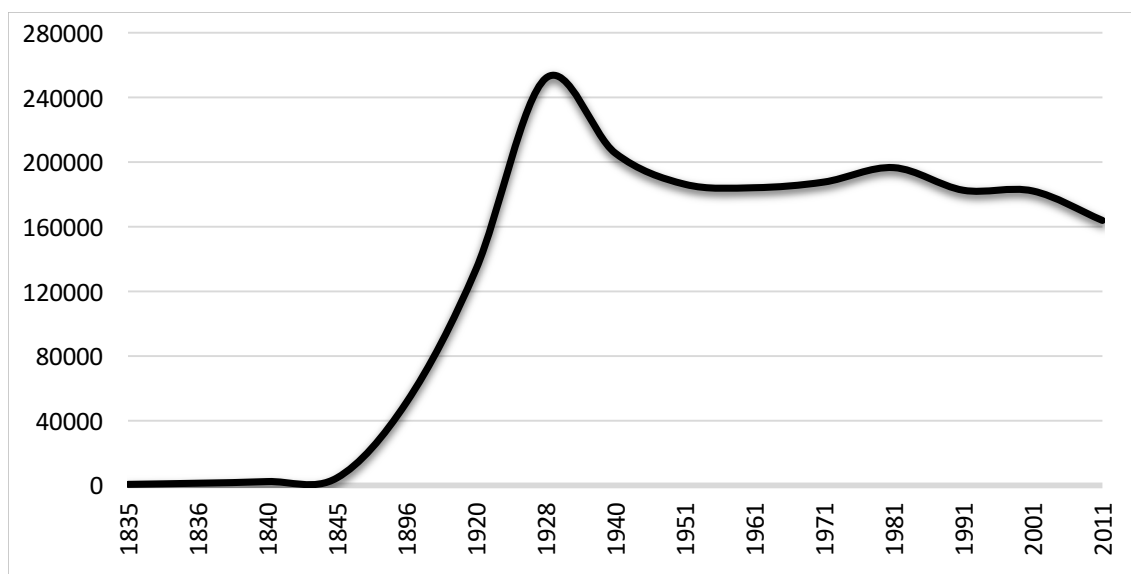
Ήδη από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα ο Πειραιάς μετατρέπεται σταδιακά σε βιομηχανική πόλη, αναπτύσσοντας εμπορικές και ναυτιλιακές δραστηριότητες. Από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, το λιμάνι του Πειραιά αποτελούσε το σημαντικότερο ναυτιλιακό κέντρο της Μεσογείου, καθώς εξυπηρετούσε τόσο συγκοινωνιακά όσο και ανεφοδίαζε την πρωτεύουσα, η οποία αναπτυσσόταν με ραγδαίους ρυθμούς. Επιπλέον, η κατασκευή του σιδηροδρόμου Αθηνών – Πειραιώς (1869) καθιστά την ευρύτερη περιοχή τόπο έλξης αποθηκών και βιοτεχνιών, ενισχύοντας το υφιστάμενο χονδρικό και λιανικό εμπόριο, από το λιμάνι και τις περιοχές διέλευσης του τρένου. Γεγονός, το οποίο εντείνει, το τότε, εισαγωγικό εμπόριο σε κυρίαρχη οικονομική δραστηριότητα. Η άμεση διακίνηση των προϊόντων από τη θάλασσα κατέστησαν τον Πειραιά ιδανικό τόπο, όχι μόνο για την ανάπτυξη του εμπορίου, αλλά και την εγκατάσταση και ανάπτυξη βιομηχανιών και βιοτεχνιών. Η πρώτη βιομηχανική ζώνη αναπτύχθηκε, γύρω από το λιμάνι και σε γειτνίαση με το σιδηροδρομικό δίκτυο (ανάμεσα στα Καμίνια και την περιοχή του Αγίου Διονυσίου). Κατασκευάζονται τα πρώτα έργα, δημιουργούνται ναυπηγεία (βλ. ναυπηγείο Βασιλειάδη, 1896-1898) και αναπτύσσεται ο κλάδος της σιδηροβιομηχανίας (βλ. μεταλλουργεία, μηχανουργεία, κ.α.).

Πίνακας 1: Καταγραφή Εν Λειτουργία Εργοστασίων & Βιοτεχνιών στον Δήμο Πειραιά (πηγή: <http://pireas-piraeus.blogspot.com>, "Η Βιομηχανία στον Πειραιά")

Έτος	Αριθμός Εργοστασίων – Βιοτεχνιών
1852	11
1875	24
1883	30
1887 - 1890	26
1906	101

Κατά τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αιώνα, οι ραγδαία αστικοποίηση και η εκβιομηχάνιση είναι δύο διαδικασίες, όπου θα μπορούσε να ειπωθεί ότι,

πραγματοποιούνται παράλληλα, με διαφορετικά χωρικά αποτελέσματα στην πόλη του Πειραιά. Η ίδρυση του Βιοτεχνικού Επιμελητηρίου Πειραιά, στα μέσα της δεκαετίας του 1920, είναι ένα πρόσθετο στοιχείο, το οποίο αποδεικνύει αλλά και εντείνει την εν λόγω βιομηχανική ανάπτυξη. Συνάμα, η άφιξη των προσφύγων της Μικράς Ασίας και η μετέπειτα εγκατάστασή τους σε συνοικίες, στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά (βλ. Δραπετσώνα, Κερατσίνι, Νίκαια, Αγ. Ι. Ρέντης), πέρα από την ταχεία αύξηση του πληθυσμού και την εντατικοποίηση της αστικοποίησης, παρείχε έναν σημαντικό αριθμό εργατικού δυναμικού, γεγονός το οποίο βοήθησε στην περαιτέρω ανάπτυξη του βιομηχανικού και βιοτεχνικού κλάδου.

Διάγραμμα 1: Πληθυσμιακή Εξέλιξη Δήμου Πειραιά (πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ)

Επιπρόσθετα, κατά τα έτη του μεσοπολέμου, ο κύριος τομέας απασχόλησης ήταν η μικρή βιοτεχνία και η παραγωγή καταναλωτικών αγαθών, με προορισμό, κυρίως την τοπική αγορά. Γεγονότα, τα οποία προκάλεσαν άμεσες κοινωνικές, οικονομικές και πολεοδομικές μεταβολές, καθώς και χωρικούς μετασχηματισμούς στην ευρύτερη περιοχή του Πειραιά.

1.2. Η αναπόφευκτη πτώση του βιομηχανικού και βιοτεχνικού κλάδου (Αποβιομηχάνιση)

Όσον αφορά στο δεύτερο μισό του 20^{ου} αιώνα, η συνεχής και ραγδαία ανάπτυξη των χερσαίων μεταφορών, των σιδηροδρομικών και οδικών δικτύων, είχε ως αποτέλεσμα ο Πειραιάς να χάσει το προνόμιο ή το συγκριτικό πλεονέκτημα που κατείχε μέχρι τότε, της θέσης για εγκατάσταση της βιομηχανίας, η οποία πλέον αναπτυσσόταν στην ευρύτερη περιοχή των Αθηνών. Επιπρόσθετα, η δημιουργία και

επέκταση του εθνικού οδικού δικτύου είχε ως αποτέλεσμα μια πρόσθετη "πίεση" και σημαντική έλξη των βιομηχανιών και βιοτεχνιών, να απομακρυνθούν από τις παλιές βιομηχανικές ζώνες και προς άλλες, όχι και τόσο αστικές περιοχές της χώρας. Χρονική τομή, καταλύτης και για την πόλη του Πειραιά, ήταν οι δεκαετίες του '60 και '70, όπου εισέρχεται στην φάση αποβιομηχάνισης, ως αποτέλεσμα της παγκόσμιας κρίσης της βιομηχανίας, της εξέλιξης της τεχνολογίας και της παγκοσμιοποίησης. Η πρώτη φάση της αποβιομηχάνισης εκδηλώθηκε από τα τέλη της δεκαετίας του '50 αρχές το '60 και κορυφώθηκε τη δεκαετία του '80, προκαλώντας πέρα των άλλων, εμφανώς ποικίλους μετασχηματισμούς στον αστικό ιστό. Η ραγδαία τεχνολογική εξέλιξη, η έντονη τριτογενοποίηση είχε ως αποτέλεσμα την απαξίωση των "παραδοσιακών", μέχρι τότε, παραγωγικών κλάδων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα την απαξίωσης και της αλλαγής του οικονομικού δυναμικού στην περιοχή του Πειραιά, αποτελεί το γεγονός ότι κατά τη δεκαετία του '80 έκλεισαν πάνω από τριακόσιες μικρομεσαίες και μεγάλες βιομηχανικές μονάδες και βιοτεχνίες ^[1].

Η απομάκρυνση των βιομηχανικών μονάδων και βιοτεχνιών, όπως αναφέρθηκε, είχε ποικίλες επιπτώσεις στον αστικό ιστό. Πιο συγκεκριμένα, η αποβιομηχάνιση, στον πολεοδομικό ιστό του Πειραιά, είχε ως αποτέλεσμα την παρουσία πολλών εγκαταλελειμμένων και απαξιωμένων βιομηχανικών χώρων, όπου λόγω των μεγάλων εκτάσεων που καταλάμβαναν, δημιούργησαν σημαντικές νεκρές ζώνες εντός του αστικού ιστού. Ο Πειραιάς αποτελεί χαρακτηριστικό παράδειγμα αστικής περιοχής, η οποία μετασχηματίζεται ακολουθώντας τις εξελίξεις και τις αλλαγές που συντελούνται τόσο στο τοπικό όσο και στο "ευρύτερο" παραγωγικό σύστημα. Αποτέλεσμα των μετασχηματισμών είναι η σημερινή συνύπαρξη αποδυναμωμένων παραδοσιακών και σύγχρονων δραστηριοτήτων (βλ. παροχή υπηρεσιών κ.α.), γεγονός που ενισχύει την άποψη ότι οι όποιοι μετασχηματισμοί στον παραγωγικό σύστημα και όποια εκσυγχρόνιση της παραγωγής, δεν έχει ομοιόμορφα χωρικά αποτελέσματα και επιπτώσεις, δηλαδή δεν αναπτύσσεται χωρικά ομοιόμορφα. Οι αλλαγές στο παραγωγικό σύστημα στην πόλη του Πειραιά, οι οποίες σχετίζονται τόσο με την σταδιακή απαξίωση των παραδοσιακών κλάδων (αποδυνάμωση εργατικού δυναμικού), όσο και με την τριτογενοποίηση και εκσυγχρονισμό άλλων, οδηγούν σε διαφορετικές επιπτώσεις και αλλαγές στην διάρθρωση των κοινωνικών στοιχείων και δομών και στην ποιότητα του αστικού περιβάλλοντος. Ιδιαίτερα σήμερα, παρατηρείται μια γενικότερη υποβάθμιση του πάλαι ποτέ βιομηχανικού χώρου με σημειακές αναβαθμίσεις, όπου κυρίως εγκαθίστανται οι λεγόμενες εκσυγχρονισμένες μονάδες, κυρίως παροχής υπηρεσιών.

¹ Βαλεριάνου Κ., Παναγιωτάτου Ε., Κλαμπατσέα Ε., Σαγιάς Ι., "Παρατηρώντας τον Πειραιά..."

1.3. Η Εικόνα του Δήμου Πειραιά, Σήμερα

Όσον αφορά στην πολεοδομική φυσιογνωμία του Πειραιά, βάσει των χωρικών αποτυπωμάτων και μετασχηματισμών των άνωθεν, μέσω της σημερινής απεικόνισης ^[2]:

- Στο 1^ο Δημοτικό Διαμέρισμα κυριαρχεί η κατοικία.
- Το 2^ο Δημοτικό Διαμέρισμα συγκεντώνει στο νότιο τμήμα κατοικία και λείτουργίες αναψυχής ενώ στο βόρειο και βορειοδυτικό τμήμα κυριαρχούν οι κεντρικές λειτουργίες, υπερτοπικού χαρακτήρα και το εμπόριο.
- Το 3^ο Δημοτικό Διαμέρισμα συγκεντρώνει μεταφορές και τις ειδικές αθλητικές χρήσεις/ αδόμητους χώρους.
- Στο 4^ο Δημοτικό Διαμέρισμα υπάρχουν θύλακες, όπου η μεταποίηση (βιομηχανία – βιοτεχνία) βρίσκεται σε άμεση συνύπαρξη με τη κατοικία, ιδιαιτέρως έντονα στη περιοχή των Καμινιών.
- Το 5^ο Δημοτικό Διαμέρισμα, εκτός από τη κατοικία στο βόρειο τμήμα της περιοχής, συγκεντρώνει στη περιοχή του Αγίου Διονυσίου το μεγάλο μέρος εμπορευματικών λειτουργιών στο σύνολο του Πειραιά καθώς και δραστηριότητες της μεταποίησης.

Εν συνεχεία, όσον αφορά στους σημερινούς παραγωγικούς κλάδους και δραστηριότητες του Πειραιά, μέσω της σημερινής απεικόνισης ^[2]:

- Στο 1^ο Δημοτικό Διαμέρισμα κυριαρχούν οι κλάδοι παροχής υπηρεσιών και λιανικού εμπορίου, οι κλάδοι ειδών διατροφής και πότων καθώς και κλάδοι των μεταφορών.
- Στο 2^ο Δημοτικό Διαμέρισμα κυριαρχούν οι κλάδοι χονδρικού και λιανικού εμπορίου, μεταφορών και κλάδοι παροχή υπηρεσιών.
- Στο 3^ο Δημοτικό Διαμέρισμα, όπου υπάρχει ο μικρότερος αριθμός επιχειρήσεων, κυριαρχούν οι κλάδοι παροχής υπηρεσιών (σχετικοί με τις αθλητικές δραστηριότητες και δραστηριότητες αναψυχής), χονδρικού εμπορίου και κλάδοι ειδών υπόδησης και ενδυμασίας.
- Στο 4^ο Δημοτικό Διαμέρισμα κυριαρχούν κλάδοι χονδρικού και λιανικού εμπορίου, αποθηκών, οι κλάδοι μηχανολογικών κατασκευών/ επισκευών, οι κλάδοι μεταφορών, ειδών διατροφής και ποτών, ειδών υπόδησης και ενδυμασίας.
- Στο 5^ο Δημοτικό Διαμέρισμα κυριαρχούν κλάδοι μεταφορών, χονδρικού εμπορίου και αποθηκών, οι κλάδοι κατασκευών/ επισκευών και οι κλάδοι κατασκευής μεταφορικών μέσων.

² Βαλεριάνου Κ., Παναγιωτάτου Ε., Κλαμπατσέα Ε., Σαγιάς Ι., "Παρατηρώντας τον Πειραιά..."

2. Η συνοικία του Αγίου Διονυσίου στον Πειραιά

Όπως έχει αναφερθεί και παραπάνω, η συνοικία του Αγίου Διονυσίου, αποτελούσε σημείο αναφοράς του παρελθόντος, ως ένα εκ των τυπικών παραδειγμάτων της βιομηχανικής περιοχής που αναπτύχθηκε στον Πειραιά. Συνθήκη η οποία, σήμερα δεν θυμίζει σε τίποτα το πρότερο παρελθόν της περιοχής.

Η συνοικία του Αγίου Διονυσίου αποτελούσε και αποτελεί και σήμερα, περιοχή με μεγάλη συγκέντρωση βιομηχανικών μονάδων και βιοτεχνιών και ελάχιστη παρουσία, κατά αναλογία, κατοικίας. Η φάση της αποβιομηχανικής δεν θα μπορούσε να αφήσει ανεπηρέαστη την εν λόγω περιοχή, καθώς οι μετασχηματισμοί και οι επιπτώσεις της είναι εμφανείς σε όλη την έκτασή της, με διαφορετικές εντάσεις. Η συρρίκνωση των βιοτεχνιών με παράλληλη μεγέθυνση και εντατικοποίηση των δραστηριοτήτων εμπορίου και υπηρεσιών, οι οποίες σχετίζονται με την γενικότερη τριτογενοποίηση της παραγωγής, προκαλούν άμεσα και ποικίλα χωρικά αποτελέσματα που αφορούν, πέρα των άλλων, (Α) στην ύπαρξη κενών κτιρίων και εγκαταλελειμμένων βιομηχανικών και βιοτεχνικών χώρων, σε συνθήκες πλήρους απαξίωσης και υποβάθμισης και (Β) στην δημιουργία νέων "πιάσεων" συγκέντρωσης δραστηριοτήτων τριτογενούς τομέα, ως αναβαθμισμένοι θύλακες.

Εικόνα 1: Η παρουσία Υποβαθμισμένων θυλάκων με γειτνιάζοντες Αναβαθμισμένους Θύλακες Τριτογενοποίησης

Οι εξελίξεις της οικονομικής δραστηριότητας στον Άγιο Διονύσιο, ως υποπεριοχή ή τμήμα ενός ευρύτερου δικτύου, οδήγησαν σε σημαντικές διαρθρωτικές αλλαγές. Η ύφεση και πτώση του τομέα της ναυπηγοεπισκευής, η οποία εμφανίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του '80, οδήγησε και σε πτώση συγγενικών κλάδων, οι οποίοι δημιουργούσαν ένα δίκτυο εξάρτησης και άτυπης συνεργασίας. Πιο συγκεκριμένα, η αναδιάρθρωση, αρχικά, των "παραδοσιακών" τομέων (ναυπηγοεπισκευή) και εν συνεχεία των συγγενικών κλάδων (π.χ. τομέας μηχανικών και μηχανολογικών κατασκευών) είχε ευρύτερες αρνητικές επιπτώσεις στη δυναμική του τοπικού παραγωγικού συστήματος αλλά και στον χώρο. Δηλαδή όπως "έδειξε" και η περιοχή, όσοι έπονται της τεχνολογικής εξέλιξης, δυστυχώς, κλείνουν (κυρίως μικρές μονάδες) και επιπρόσθετα κυριαρχούν οι κλάδοι ή επιχειρήσεις, οι οποίες

υιοθετούν νέες και σύγχρονες τεχνολογίες με αποδοτικότερα συστήματα οργάνωσης και παραγωγής ή δραστηριότητες του τριτογενούς τομέα.

Διαδικασίες, οι οποίες δημιουργούν διαφορετικές ταχύτητες ανάπτυξης στην παραγωγική φάση με διαφορετικές αλλά συγχρόνως παράλληλες φάσεις εξέλιξης των τύπων των κλαδικών στρωμάτων^[3]. Γεγονός ή μοτίβο, το οποίο οδηγεί στην συρρίκνωση των μικρομεσαίων μονάδων της ναυπηγοεπισκευής και των μηχανολογικών κατασκευών και το κλείσιμο πολλών από αυτών, καθώς και την παράλληλη μεγέθυνση των μεγάλων μονάδων και τη δημιουργία ενός υπερτοπικού δικτύου, εξάρτησης και συνεργασίας^[4]. Με αποτέλεσμα, πέρα από την όξυνση του ανταγωνισμού μεταξύ των εν λόγω, διαφορετικής δυναμικής, επιχειρήσεων, την ύπαρξη από τη μία απαξιωμένων και υποβαθμισμένων περιοχών και από την άλλη αναβαθμισμένων περιοχών, ως αποτύπωμα στον χώρο.

Χωρικό αποτύπωμα, το οποίο κατέχει και την αντίστοιχη δυναμική. Δηλαδή, η φάση της συρρίκνωσης απεικονίζεται στον χώρο, με στοιχεία κυρίως υποβάθμισης (κενά και έρημα καταστήματα, έλλειψη κατάλληλων υποδομών) με αποτέλεσμα την συνολική απαξίωση της περιοχής, ενώ αντίστοιχα η φάση της τριτογενοποίησης εμφανίζεται με αναβαθμισμένες υποπεριοχές (θύλακες τριτογενούς παραγωγής), οι οποίες συγκεντρώνουν και προσελκύουν δυναμικές αντίστοιχων δραστηριοτήτων. Ως γενικό συμπέρασμα και χωρικό αποτύπωμα στον χώρο της συνοικίας του Αγίου Διονυσίου, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι είναι η συνύπαρξη και εξέλιξη τόσο των υποβαθμισμένων όσο και των αναβαθμισμένων υποπεριοχών, ενισχύοντας με τον τρόπο αυτό, τις γεωγραφικές αντιθέσεις και δυναμικές. Γεγονός που απαντά στο αρχικό και βασικό ερώτημα της εργασίας, ενισχύοντας την αρχική θέση εργασίας.

2.1. Η Εικόνα της Συνοικίας του Αγίου Διονυσίου, Σήμερα

Οι εξελίξεις της οικονομικής δραστηριότητας, οι διαφορετικοί ρυθμοί ανάπτυξης των επιχειρήσεων καθώς και η συρρίκνωση συγκεκριμένων κλάδων, οι οποίοι υστερούσαν των ρυθμών και δυναμικών, αναγράφουν και απεικονίζουν την σημερινή εικόνα της συνοικίας. Ακολούθως, οι διαφοροποιήσεις εντοπίζονται:

- Στη διεύρυνση και, σε αρκετές περιπτώσεις στη μερική διαφοροποίηση, του παραγωγικού αντικειμένου.
- Στην υιοθέτηση και εφαρμογή νέων τεχνολογιών και αποδοτικότερων συστημάτων οργάνωσης και διοίκησης.

³ Βαλεριάνου Κ., Διατριβή Ε.Μ.Π., "Μετασχηματισμοί στο σύγχρονο αστικό χώρο. Μελέτη περίπτωσης: Δήμος Πειραιά"

⁴ Βαλεριάνου Κ., Παναγιωτάτου Ε., Κλαμπατσέα Ε., Σαγιάς Ι., "Παρατηρώντας τον Πειραιά..."

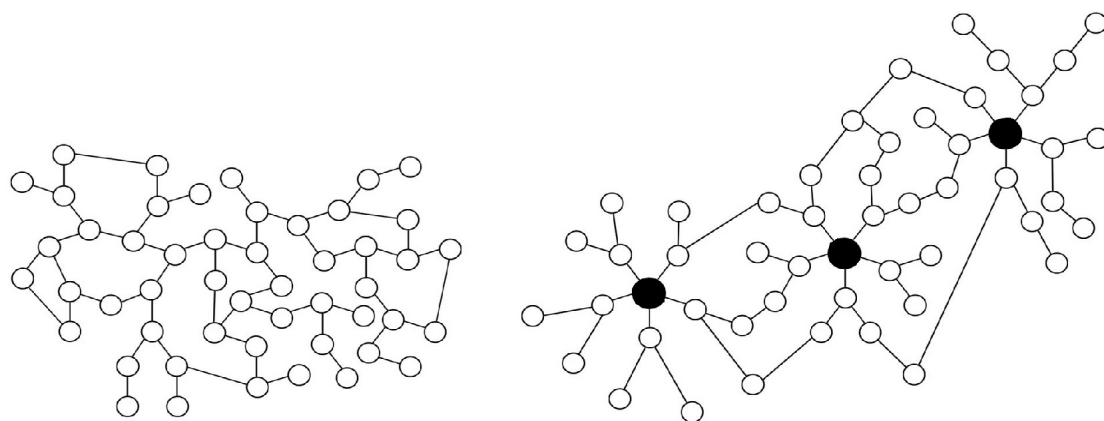
- Στις παραγωγικές δικτυώσεις υπερτοπικής εμβέλειας με ναυπηγοεπισκευαστικές μονάδες της ευρύτερης περιοχής του Πειραιά.
- Στις δυναμικές παραγωγικές και χωρικές δικτυώσεις εντός της περιοχής του Αγίου Διονυσίου.
- Στη "νέα" οργανωτική διάρθρωση των μονάδων παραγωγής με την κυριαρχία των μεγάλων καταστημάτων, τα οποία υιοθετούν νέες τεχνολογίες και αποδοτικότερα συστήματα οργάνωσης και διοίκησης, ενώ παράλληλα διευρύνουν το αντικείμενο παραγωγής.
- Στις χωρικές μεταβολές, ύπαρξη κενών κτιρίων και καταστημάτων, η οποία οδηγεί στην διαμόρφωση κατάλληλων συνθηκών για την περαιτέρω εγκατάσταση δραστηριοτήτων του τριτογενούς τομέα.
- Στις "νέες" αλληλεπιδράσεις των παραδοσιακών κλάδων με άλλες οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής.
- Στην ύπαρξη δύο ταχυτητών χωρικών θύλακων (θύλακες σημειακής αναβάθμισης με γειτνιάζοντες θύλακες υποβάθμισης του αστικού χώρου).

Συνθήκες, οι οποίες οδήγησαν στην ανάπτυξη συναφών κλάδων της μεταποίησης, του χονδρικού εμπορίου και των υπηρεσιών, οι οποίοι παρουσιάζουν πιο έντονους ρυθμούς ανάπτυξης, με την παράλληλη συρρίκνωση των μικρομεσαίων παραδοσιακών μονάδων (βλ. Ναυπηγοεπισκευής). Ουσιαστικά, εντείνεται η τριτογενοποίηση της περιοχής, όπου πλέον θα μπορούσε να ειπωθεί ως χαρακτηριστικό της ευρύτερης περιοχής.

3. Ερωτήματα και Ζητήματα για περαιτέρω Έρευνα

Βάσει των όσων έχουν αναφερθεί, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα δίκτυα συνεργασίας και αλληλεξάρτησης μεταξύ των μικρομεσαίων βιοτεχνικών μονάδων και επιχειρήσεων, αρχικά ως ένα βοηθητικό σύστημα παραγωγής και εν συνεχεία ως ένα σύστημα ενίσχυσης της παραγωγής και της ανταγωνιστικότητας, στην επιβίωση. Αρχικά, ως δίκτυο νοείται το σύστημα των σχέσεων συνεργασίας και συναλλαγών μεταξύ των επιχειρήσεων. Οι επιχειρήσεις εντός του δικτύου εξαρτώνται η μια από την άλλη και επιπλέον συντονίζονται μεταξύ τους, μέσω μιας αμφίδρομης αλληλεπίδρασης. Πέρα από την καθεαυτή ύπαρξη των εν λόγω άτυπων ή και όχι δικτύων, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει η μετακίνησή του στον χώρο, καθώς και ο μετασχηματισμός, στο πέρασμα των ετών. Με άλλα λόγια, αν φανταστεί κάποιος/α ένα δίκτυο με κόμβους, όπου κάθε κόμβος είναι μια μικρομεσαία επιχείρηση ή ένας εξαρτώμενος παραγωγικός κλάδος, το ενδιαφέρον έγκειται, πέρα από τη χωρική θέση των εν λόγω κόμβων και στον μετασχηματισμός ή μετασχηματισμούς αυτών, δηλαδή οι προσθαφαιρέσεις που παρουσιάζονται εντός

του δικτύου, οι οποίες θα μπορούσαν να δηλώνουν είτε την ενίσχυση και ισχυροποίηση είτε την μείωση και αποδυνάμωση αυτών και τον παράλληλο μετασχηματισμό της οικονομικής βάσης και κλάδων της περιοχής. Η ύπαρξη και η καταγραφή των δικτύων, αυτών, είναι κάτι το οποίο δεν έχει πραγματοποιηθεί και απεικονιστεί – θεωρούνται ως άτυπα και αόρατα δίκτυα συνεργασίας – παρ’όλα αυτά μέσω αυτών εξάγονται σημαντικά και ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τα οποία πέρα από τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές που προκύπτουν, απεικονίζουν και τους χωρικούς μετασχηματισμούς, οι οποίοι, εξίσου, προκύπτουν.

Εικόνα 2: Χαρακτηριστικά παραδείγματα άτυπων & αόρατων δικτύων συνεργασίας και αλληλεξάρτησης μικρομεσαίων επιχειρήσεων στον χώρο

Τα καθεαυτά εξαγωγή αποτελέσματα και συμπεράσματα, μέσω της συνεχούς παρατήρησης και απεικόνισης των εν λόγω δικτύων συνεργασίας, παράγουν και αυτά με την σειρά τους, μια σειρά περαιτέρω αποτελεσμάτων, βάσει των αλληλεπιδράσεων και αλληλεξαρτήσεων, οι οποίες θα προκύψουν στο εγγύς μέλλον, με κάθε φορά διαφορετικό χρονικό και χωρικό σημείο αφετηρίας. Πιο συγκεκριμένα, η αλλαγή ή προσθαφαίρεση ενός εκ των κόμβων ή η χωρική μετατόπισή του, εγείρει επιδράσεις, θετικές – αρνητικές, βάσει της κατεύθυνσης και δυναμικής και στους υπόλοιπους κόμβους του δικτύου, οι οποίες θα απεικονιστούν ή καλύτερα το αποτύπωμα αυτών, θα φανεί σε μετέπειτα χρόνο. Χαρακτηριστικό παράδειγμα, αποτελεί ο Ναυπηγοεπισκευαστικός Κλάδος και η σχέση αλληλεξάρτησης με την Ναυπηγοεπισκευαστική Ζώνη Περάματος. Πιο συγκεκριμένα, η μείωση και αποδυνάμωση των εργασιών στην Ναυπηγοεπισκευαστική Ζώνη Περάματος, επιφέρει, αντίστοιχα, αρνητικές επιδράσεις σε συγγενείς κλάδους εκτός των χωρικών ορίων, αυτής, οι οποίοι βέβαια έχουν αναπτύξει μια ευρύτερη χωρική οντότητα γύρω από αυτήν (δεξιά απεικόνιση του τύπου δικτύου, Εικόνα 2).

4. Απολογισμός – Προβληματισμοί

Σκοπός της εργασίας ήταν η προσπάθεια ερμηνείας μιας διαδρομής μετασχηματισμών στο χώρο των "παραδοσιακών" κλάδων, οι οποίοι αποτελούσαν και τον βασικό πυρήνα ζωντανίας της περιοχής, μέσω μιας συνοπτικής καταγραφής της ιστορικής εξέλιξης. Αρχικά, για την κατανόηση των μετασχηματισμών, αλλά και για την καθεαυτή διαδρομή του παρελθόντος, η οποία αποτελεί ή δύναται να αποτελέσει και την μετέπειτα δυναμική της περιοχής.

Λαμβάνοντας, λοιπόν υπόψη τα άνωθεν, διαφαίνεται ότι οι χωρικές αντιφάσεις ως αντιθέσεις στο χώρο, μεταξύ των όποιων παραδοσιακών και των εξελισσόμενων τριτογενοποιημένων παραγωγικών κλάδων εντείνονται, δημιουργώντας προστιθέμενες δυναμικές των δεύτερων έναντι των πρώτων. Ουσιαστικά, διαφαίνεται ότι όσοι έπονται της εν λόγω παραγωγικής και δη της τεχνολογικής - τριτογενούς εξέλιξης, a priori θα έπονται και της αντίστοιχης δυναμικής εξέλιξης ή συρρίκνωσης του παραγωγικού αντικειμένου, μένοντας σε μια συνθήκη αφάνειας.

Υπό το πρίσμα αυτό και διαβάζοντας τα όποια αναπτυξιακά σχέδια ή την όποια αναπτυξιακή πολιτική, οι απαντήσεις στα ερωτήματα που τίθενται περί ανάπτυξης και αναβάθμισης με έναν διαφορετικό, ίσως, τρόπο μέσω από αυτόν του κυρίαρχου, κρίνονται πολύπλοκες ή με μεγάλη πιθανότητα σφάλματος. Λόγω κυρίως του γεγονότος, ότι τα παραπάνω ενισχύουν τις ήδη υπάρχουσες δυναμικές του τριτογενούς τομέα και της καινοτομίας, ενόσω ο ίδιος δημόσιος λόγος αναφέρει στην όποια πολιτική ανάπτυξης και τους "παραδοσιακούς" κλάδους, αλλά ταυτόχρονα πρακτικά δεν τους περιλαμβάνει.

Η προσπάθεια αυτή, είναι επί της ουσίας μια σκιαγράφιση προβλημάτων και αντιφάσεων των συνθηκών, οι οποίες προκύπτουν στο πέρασμα των ετών, με άμεσες ή έμμεσες επιδράσεις και επιπτώσεις στο χώρο και κατ' επέκταση στον άνθρωπο.

Ένα χρήσιμο εργαλείο σκιαγράφησης της διαδρομής των μετασχηματισμών των μικρομεσαίων "παραδοσιακών" κλάδων αποτελεί η απεικόνιση αυτών, μέσω των δικτύων συνεργασίας και αλληλεξάρτησης. Όπως έχει ήδη αναφερθεί, η εν λόγω απεικόνιση των αφανών σχέσεων συνεργασίας, παράγει πολλαπλά ενδιαφέροντα συμπεράσματα, τόσο οσον αφορά τις ίδιες τις επιχειρήσεις όσο και τα αποτυπώματα ή μεταλλαγές αυτών στο χώρο, υπό την θεώρηση ότι ο χώρος καταγράφεται, απεικονίζεται και είναι ενιαίος. Ακολούθως, βάσει αυτών, μπορούν να δοθούν απαντήσεις και ερμηνείες, γύρω από τις επιδράσεις και επιπτώσεις στο χώρο, αρνητικές ή θετικές, των μετασχηματισμών, οι οποίοι συντελούνται σε διαφορετική περιοχή ή χωρική οντότητα, από αυτήν της απεικόνισης. Ουσιαστικά, με τον τρόπο αυτό, πέρα από το δίκτυο συνεργασίας, δομείται ένα σύστημα επιδράσεων και επιπτώσεων, ως χωρικές ακολουθίες στον χρόνο.

Τέλος, όσον αφορά στην παρουσία εργασία, πέρα από μια προσπάθεια ερμηνείας των εν λόγω μετασχηματισμών και, κυρίως των ύστερων επιπτώσεων στους παραγωγικούς κλάδους της περιοχής μελέτης, αποτελεί και το πρώτο και αρχικό βήμα έρευνας, των προσωπικών ερωτημάτων, ζητημάτων και ενδιαφερόντων σχετικά το πλέγμα αναβάθμισης – υποβάθμισης, ως μια συνεχώς κινούμενη συνθήκη μεταλλαγών στην πόλη.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Βιβλιογραφικές Αναφορές

Βαλεριάνου Κ., (2007), Διατριβή "*Μετασχηματισμοί στο σύγχρονο αστικό χώρο. Μελέτη περίπτωσης: Δήμος Πειραιά*", Διδακτορικό Δίπλωμα στον Τομέα Πολεοδομίας – Χωροταξίας, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Βαλεριάνου Κ., Παναγιωτάτου Ε., Κλαμπατσέα Ε., Σαγιάς Ι., (2006), "*Παρατηρώντας τον Πειραιά...*", Εργαστήριο Σχεδιαστικής Μεθοδολογίας και Ρύθμισης του Χώρου, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Βαλεριάνου Κ., Παναγιωτάτου Ε., Κλαμπατσέα Ε., Σαγιάς Ι., (2006), "*Παρατηρώντας τον Πειραιά... II*", Εργαστήριο Σχεδιαστικής Μεθοδολογίας και Ρύθμισης του Χώρου, Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Παναγιωτάτου Ε., (2017), "*Το ζήτημα του χώρου. Κοινωνικο – οικονομικές διεργασίες, μεθοδολογίες, ερμηνευτικές διαδρομές, σχεδιαστικά βήματα. Ο αστικός χώρος: Πειραιάς.*", διαφάνειες μαθήματος: "Το ζήτημα της μεθοδολογίας και της θεωρίας στο σχεδιασμό του χώρου", Δ.Π.Μ.Σ "Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου" κατεύθυνση Β' "Πολεοδομία - Χωροταξία", Σχολή Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Ε.Μ.Π.

Διαδικτυακοί Τόποι

Ελληνική Στατιστική Αρχή, <http://www.statistics.gr>, Ανάκτηση 20 Απριλίου 2018.

Διαύγεια, <https://diavgeia.gov.gr>, Ανάκτηση 22 Απριλίου 2018.

Δήμος Πειραιά, <http://www.pireasnet.gr>, Ανάκτηση 10 Μαρτίου 2018.

CNN GREECE, <https://www.cnn.gr/news/ellada/story/51290/peiraias-allazei-opsi-i-perioxi-toy-agiou-dionysiou>, 10 Μαρτίου 2018.

ΤΟ ΒΗΜΑ, <http://www.tovima.gr/society/article/?aid=873265>, Ανάκτηση 10 Μαρτίου 2018.